

Feyzullah Sâcid'in Manzum Mesnevî Tercümesi**Yılmaz Öksüz**

Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi (ROR ID: 02eaafc18)
Birgivi İslâmî İlimler Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Assist. Prof. Dr., Ege University, Birgivi Faculty of Islamic Sciences
Department of Turkish Islamic Literature
İzmir/Turkey
yilmaz.oksuz@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3543-4186

Poetic Translation of *Mathnawî* by Fayḍullah Sâjid**Abstract**

Mathnawî, one of the basic works of Islamic civilization, has received great attention since the day it was written. In addition to Eastern languages such as Arabic, Hindi, Sanskrit and Urdu, it has also been translated to Western languages such as German, Dutch, French, English, Spanish and Italian. Feyḍullah Sâjid (1892-1978) was one of the translators of the *Mathnawî*, many translations and commentaries of which were made into Turkish literature. Sâjid translated the first book of *Mathnawî* in 4,118 couplets in syllabic meter and published the first thirty-four of them in Ottoman Turkish in 1928; he later published all of them in new alphabet. Thirty-four couplets, which are the subject of the present study, are successful in terms of *meter, rhyme and antitacchius*. They have a very simple and understandable style. In terms of rhetoric, they contain strong couplets, as well as couplets that do not exceed the average. Adopting the literary translation method, the interpreter translated the words of the source text by finding appropriate corresponding words in Turkish or using the words in common use. He also benefited from the original words of the source text to a degree that did not harm the simplicity of the translation. While he conveyed the literal meaning in some verses, he used concepts or idioms that had no equivalent in the source text. This approach was not always accurate; it sometimes added richness to the translation, while causing the meaning of the source text to be misunderstood or not to be understood.

The translation is in accordance with the content of *Mathnawî*, except for abovementioned issues. In the part where the rise of the existence is dealt with (1-18), it is stated that 'just as the ney is taken from the reed, man is separated from the bazm-i alast (the world of spirits), moaning constantly to reach to his homeland'. 'The person who is addicted to this sorrow looks for a heart that has been shredded with longing to be able to express its concerns. Nevertheless, although everybody assume that they are companions of Mawlânâ, nobody seeks the secret he

---

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Yılmaz Öksüz).

Geliş/Received: 01 Nisan/April 2021 | **Kabul/Accepted:** 12 Haziran/June 2021 | **Yayın/Published:** 20 Eylül/September 2021

Atıf/Cite as: Yılmaz Öksüz, "Feyzullah Sâcid'in Manzum Mesnevî Tercümesi = Poetic Translation of *Mathnawî* by Fayḍullah Sâjid", *Eskiyeini* 44 (Eylül/September 2021), 611-628. <https://doi.org/10.37697/eskiyeini.907930>

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

has. His secret is not far from his cries, but not all ears and eyes have the illumination to understand him.' Mentioning that 'the sound of ney is fire, not wind', Sâjid lists the 'qualities of ney', and then expresses that 'the days are untimely faded in sorrow and all except for the fish are deceived by the water.' The translator, who thinks it is pointless to extend the word, concludes this part as follows: *Does the novice understand the condition of the experienced/In fact, word needs to be brief now.*

The translator starts to the section dealing with the need to leave the world by saying that "oh my son, emancipate yourself through breaking the chains". He then proceeds saying that "The sea that falls into a container will be exhausted in a day, and the ambitious will not be satisfied." According to him, 'the remedy for this trouble is love because the one whose garment is torn by love suffers no more from shame or ambition. With it, the flesh made of dirt rose to the sky, and the mountain began to dancing and watching.' "The lover that doesn't burn with love is like a wingless bird'. According to Sâjid, who stated that 'without the beauty of the beloved, the beginning and the end cannot be comprehended, the secrets of love cannot be kept hidden just as the reflections in the mirror cannot be hidden. If the mirror of the soul cannot reflect, that's because its face is thoroughly rusted.'

Keywords

Turkish Islamic Literature, Mawlânâ, *Mathnawî*, Faydullah Sâjid, Poetic Translation

Feyzullah Sâcid'in Manzum Mesnevî Tercümesi

Öz

İslam medeniyetinin temel eserlerinden olan *Meşnevî*, yazıldığı günden itibaren büyük ilgi görmüş; Arapça, Hintçe, Sanskritçe, Urduca gibi Doğu lisanları yanında Almanca, Felemenkçe, Fransızca, İngilizce, İspanyolca, İtalyanca gibi Batı dillerine de aktarılmıştır. Edebiyatımızda pek çok şerhi ve tercümesi bulunan eseri, dilimize kazandıranlardan birisi de Türk Ocağı kurucularından Feyzullah Sâcid'dir (1892-1978). *Meşnevî*'nin birinci defterini 4118 beyit hâlinde hece ölçüsüyle tercüme eden Sâcid, bunun ilk otuz dört beytini 1928'de Osmanlıca olarak neşretmiş; tamamını daha sonra yeni harflerle yayımlamıştır. Çalışmanın konusu olan otuz dört beyitlik kısım, *vezin*, *kafiye* ve *durak* yönünden başarılı bir grafik çizmektedir. Gayet sade ve anlaşılır bir üsluba sahiptir. Söyleyiş bakımından güçlü beyitleri içerdiği gibi vasatı aşamayan dizeleri de muhtevîdir. Birebir çeviri metodunu benimseyen mütercim, kaynak metnin kelimelerine Türkçe uygun karşılıklar bularak veya tedavüldeki kelimeleri kullanarak çeviri yapmıştır. Tercümenin sadeliğine zarar vermeyecek ölçüde kaynak metnin kelimelerinden de istifade etmiştir. Bazı mısralarda kelime kelime mana aktarımı yaparken bazı mısralarda kaynak metinde karşılığı olmayan kavramlar veya deyimler kullanmıştır. Bu tavır, her zaman isabetli olmamış, bazen tercüme zenginlik katarken yer yer kaynak metnin muradının anlaşılmasına veya yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermiştir.

Tercüme, mezkûr hususlar dışında *Meşnevî*'nin muhtevasına uygun bir mahiyet arz etmektedir. Varlığın zuhurunun işlendiği kısımda (1-18) 'ney'in sazlıktan kopması gibi insanın da elest bezminden ayrıldığı ve tekrar vatanına kavuşmak için ney gibi sürekli inlediği' dile getirilmektedir. 'Bu derde mübtela olan insan, iştiağ derdini anlatabilmek için hasretle doğranmış yürek aramaktadır. Ne var ki, herkes ona yâr olduğunu sanmakla birlikte kimse ondaki sırrı aramamaktadır. Sırrı feryadından uzak değildir fakat her kulak ve gözde onu anlayacak nur yoktur'. 'Ney sesinin yel değil ateş olduğunu' söyleyen Sâcid, 'ney'in vasıflarını' sıraladıktan sonra 'günlerin gam içinde vakitsiz solduğunu ve balıktan gayrısının suya kandiğini' dile getirir. Sözü uzatmanın anlamsız olduğunu düşünen mütercim bu kısmı şöyle tamamlar: *Pişkiniñ hâlini añlar mı hiç hâam / Söz kışa gerekir imdi vessalam.*

Dünyayı terk etmenin lüzumundan bahseden kısma, *Ḳurtul zencîrleri kırup ey oğul (19)* diyerek başlayan mütercim, 'bir kaba dökülen denizin bir günde tükeneceğini, hırslı olanın gözlerinin doymayacağını' söylemektedir. Ona göre; bu derdin devası aşktır. Çünkü 'aşk ile urbası yırtılanın ayıbı ve hırsı kalmaz. Onunla toprak ten göğe yükselmiş, dağ raksa başlayarak seyrana gelmiştir'. 'Aşk ile yanmayan âşik kanatsız kuşa benzer'. 'Yârin cemâli olmadan önün ve sonun idrak edilemeyeceğini' belirten Sâcid'e göre; 'aynada akislerin gizlenememesi gibi aşkın sırları da saklı tutulamaz. Şayet can aynası aksettirmiyorsa yüzün iyice paslanmış olmasındandır'.

Anahtar Kelimeler

Türk İslam Edebiyatı, Mevlânâ, *Mesnevî*, Feyzullah Sâcid, *Manzum Tercüme*

Giriş

İslam'ı kabul ederek yeni bir medeniyet dairesine giren Türkler, dâhil oldukları yeni dinin gereklerini Araplardan ziyade İranlılardan öğrendikleri için Fars dili ve kültürünün ciddî tesiri altında kalmışlardır. Pek çok sahada görülen bu tesir, doğal olarak edebî alana da sirayet etmiş;¹ üdebamız nezdinde İranlı şairler üstad kabul edilirken Fars klâsikleri büyük rağbet görmüştür. Firdevsî-i Tûsî'nin (öl. 411/1020) *Şehnâme*'si, Unsurî-i Belhî'nin (öl. 431/1040) *Vâmık u Azrâ'sı*, Nizâmî-i Gencevî'nin (öl. 611/1214) *Leylâ vü Mecnûn'u*, Ferîdüddîn-i Attâr'ın (öl. 618/1221) *Mantiku't-tayr'ı*, Sa'dî-i Şîrâzî'nin (öl. 691/1292) *Gülîstân'ı*, Mahmûd-ı Şebüsterî'nin (öl. 720/1320) *Gülşen-i Râz'ı*, Hâcû-yı Kirmânî'nin (öl. 753/1352) *Hümâ vü Hümâyûn'u*, Selmân-ı Sâvecî'nin (öl. 778/1376) *Cemşîd ü Hurşîd'ı*, Assâr-ı Tebrîzî'nin (öl. 784/1382) *Mihr ü Müşterî'si*, Hâfız-ı Şîrâzî'nin (öl. 792/1390) *Dîvân'ı*, Molla Câmî'nin (öl. 898/1492) *Salâmân u Absâl'ı*, Ehlî-i Şîrâzî'nin (öl. 942/1535) *Şem' ü Pervâne'si* gibi eserler yalnız çok okunmakla kalmamış, birçok defa şerh veya tercüme edilmiştir.

Üdeba nazarında kıymet bulan ve üzerinde kalem oynatılan eserlerden biri de büyük sûfî Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (öl. 672/1273) *Mesnevî*'sidir. Hem nazım biçimi hem içeriğine binaen bu ismi alan eser, diğer mesnevîlerden ayırt edilmesi için genellikle *Mesnevî-i Mevlevî*, *Mesnevî-i Ma'nevî* ve *Mesnevî-i Şerîf* diye anılmıştır. Hüsâmeddin Çelebi'nin (öl. 683/1284) talebiyle kaleme alınan eserin hangi tarihte yazılmaya başlandığına dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak yazımının on yıl kadar sürdüğü ve 666/1268'de tamamlandığı söylenmektedir.² Altı defterden ve 25.618 beyitten oluşan *Mesnevî*, aruzun remel bahrinde *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* veznine muvafıktır. Dinin üç dayanağı olan şeriat, tarikat ve hakikat meselelerini içeren eserin sembolik bir dili vardır. Meramın iyi anlaşılması için hikâyeler kullanılmış, yeri geldiğinde hikâye içinde hikâye anlatılmıştır. Hemen her bahiste *Kur'an* kıssalarından yararlanılması sebebiyle *Mesnevî*'yi *Mağz-ı Kur'an* diye ananlar, hatta *Kur'an-ı Kerim'e* benzetenler olmuştur. "Mânâ âleminin büyüğü Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si Farsça *Kur'an* sayılır"³ diyen Muhammed İkbal (öl. 1938) bunlardandır.

¹ Fars edebiyatının edebiyatımıza tesiri hakkında bilgi için bk. Alim Yıldız, "Süleyman Nazif'e Göre İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2004), 159-201.

² Semih Ceyhan, "Mesnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/326.

³ Şefik Can, *Mevlânâ (Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri)* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004), 374.

Fars edebiyatının ürünü olmakla birlikte dünya edebiyatına mâl olan *Mesnevî*, Arapça, Hintçe, Urduca, Sanskritçe gibi Doğu dilleri yanında Almanca, Felemenkçe, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve İtalyanca gibi Batı lisanlarına da aktarılmıştır. Kemâleddîn-i Hârizmî (öl. 840/1436), Molla Câmî, Hüseyin Kâşifî (öl. 910/1505), İbrâhim Şâhidî (öl. 957/1550), Mustafa Surûrî (öl. 969/1562), Muhammed Ali (öl. 1801), Bedüzzamân Fûrûzanfer (öl. 1970) gibi şahıslar tarafından Fars diliyle şerh edilen *Mesnevî*, Çengî Yûsuf Dede (öl. 1080/1670) vasıtasıyla Arapçaya, İmddâullah Tehânevî (öl. 1899) aracılığıyla Urduçaya, George Rosen (öl. 1891) ile Almancaya, Jacques de Wallanburg (öl. 1806) yoluyla Fransızcaya, William Redhouse (öl. 1892) ve Reynold Alleyne Nicholson (öl. 1945) sayesinde İngilizceye kazandırılmıştır.⁴

Edebiyatımızda birçok şahsiyetin dikkatini çeken *Mesnevî*, bazılarının gayretiyle tamamen, bazılarının himmetiyle kısmen şerh edilmiş; bazılarının meşkûr sa'yi ile on sekiz beyti açıklığa kavuşturulmuştur. Şem'î Şem'ullâh (öl. 1005/1596),⁵ İsmâil Rusûhî Dede (öl. 1041/1631),⁶ Şifâyî Muhammed (öl. 1082/1672),⁷ Şeyh Murâd-ı Buhârî (öl. 1264/1848),⁸ Ahmed Avni Konuk (öl. 1938),⁹ Tâhirü'l-Mevlevî (öl. 1951)¹⁰ ve Abdülbâki Gölpinarlı (öl. 1982)¹¹ tamamını şerh ederken Mu'înüddîn b. Mustafa (öl. 839/1436),¹² Ebussu'ûd el-Kayserî (öl. 966/1558[?]),¹³ Hacı Pîrî (öl. 996/1587),¹⁴ Bosnalı Sûdî (öl. 1005/1596), İlmî Mehmed Dede (öl. 1020/1611),¹⁵ Abdülmecid Sivasî (öl. 1049/1639), Abdullah Bosnevî (öl. 1054/1644), Sabûhî Ahmed Dede (öl. 1057/1647), İbrâhim Cevrî

⁴ Çeşitli dillerdeki şerh ve tercüme için bk. Şener Demirel, "Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/10 (2007), 475-480.

⁵ Abdülkadir Dağlar, *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009); Turgut Koçoğlu, *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009).

⁶ Ahmet Tanyıldız, *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010); Özlem Güngör, *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (VI. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)* (Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

⁷ Mehmet Özdemir, *Dervîş Muhammed Şifâyî Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2016).

⁸ Hatice Özdil, "Mehmed Murad Nakşibendî ve Nakşî Gözüyle Yazılmış Tek Tam Mesnevî Şerhi", *bilig* 85 (Bahar 2018), 129-145; Zekiye Güntan, *19. yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murad Nakşibendî ve Hulâsatü'ş-Şurâh Adlı Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlili* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009); Zehra Öksüz, *Hulâsatü'ş-Şurâh Adlı Mesnevî Şerhinin 1-107 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi* (İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

⁹ Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012).

¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2017).

¹¹ Abdülbâki Gölpinarlı, *Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1985).

¹² Kemal Yavuz, *Mu'îni'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si Mesnevî Tercüme ve Şerhi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2007).

¹³ Turgut Koçoğlu, *Nakşî Şeyhi Ebussu'ûd el-Kayserî Şerh-i Mesnevî* (Ankara: Laçın Yayınları, 2014).

¹⁴ Cüneyt Uzunlu, *Hacı Pîrî Efendi'nin İntihâb-ı Şerh-i Mesnevîsi [(1b-53b) İnceleme-Metin]* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

¹⁵ Hilal Tuğba Mengüç, *İlmî Mehmed Dede'nin Cezîre-i Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

(öl. 1065/1654),¹⁶ Sarı Abdullah Efendi (öl. 1071/1660),¹⁷ Adnî Receb Dede (öl. 1095/1684), İsmâil Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725),¹⁸ Abidin Paşa (öl. 1324/1906), Kenan Rifâî (öl. 1950)¹⁹ ve M. Muhlis Koner (öl. 1957)²⁰ kısmî şerhler yazmışlardır. Ağa-zâde Mehmed Dede (öl. 1063/1653),²¹ Bağdatlı Âsım (öl. 1305/1887), İbrahim Aczî Kendi (öl. 1965),²² Yaman Dede (öl. 1962), Ahmet Ateş (öl. 1966), Selçuk Eraydın (öl. 1995), Süleyman Uludağ (d. 1937), Erkan Türkmen (d. 1943), Kudsi Ergüner (d. 1952) gibi şahsiyetler ise yalnızca ilk on sekiz beytini şerh etmişlerdir.²³ Ekseri mensur olan bu şerhlerden Mu'înüddîn b. Mustafa, Abdullah Bosnevî, İbrahim Cevrî ve Adnî Receb Dede'nin eserleri manzumdur.

Türk edebiyatında manzum veya mensur olarak kaleme alınmış birçok *Mesnevî* tercümesi mevcuttur. Bunların bazıları eserin tamamını bazıları belirli beyitlerini veya hikayelerini içermektedir. Süleyman Nahîfî (öl. 1151/1738),²⁴ Mehmed Şâkir Efendi (öl. 1252/1836),²⁵ Ahmet Metin Şahin (d. 1935),²⁶ Mehmet Kanar (d. 1954),²⁷ Hicabi Kırlangıç (d. 1966) *Mesnevî*'nin bütününe manzum olarak tercüme ederken Veled Çelebi İzbudak (öl. 1953),²⁸ Şefik Can (öl. 2005),²⁹ Âmil Çelebioğlu (öl. 1990), Adnan Karaismaioğlu (d. 1957), Derya Örs - Hicabi Kırlangıç (d. 1966) yine eserin tamamını mensur olarak çevirmişlerdir. Âşık Paşa (öl. 733/1332), Gülşehrî (öl. 735/1335), Ahmedî (öl. 815/1412), İbrahim Tennûrî (öl. 887/1482), Dede Ömer Rûşenî (öl. 892/1487), Cemâl-i Halvetî (öl. 902/1497), Lokmanî Dede (öl. 925/1519) gibi şairler bazı hikayeleri;³⁰ Süleyman Hayrî (öl. 1309/1892), Faruk Gürtunca (öl. 1982), Abdullah Öztemiz (öl. 2015), Feyzi Halıcı (öl. 2017) gibi zevat belirli beyitleri nazmen söylemişlerdir. Nazmî-i Halvetî (öl. 1112/1701) ve Veysel Öksüz (öl. 1993) ise eserin birinci defterini manzum olarak Türkçeye kazandırmışlardır.

¹⁶ Zehra Gümüüş, "Mesnevî'ye Cevrî'nin Manzum Şerhi: Hall-i Tahkîkât", *Turkish Studies* 4/6 (Sonbahar 2009), 231-250.

¹⁷ Milad Salmani, *Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si (I. Cilt) (İnceleme-Metin)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

¹⁸ İsmail Güleç, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-Mesnevî'sinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002).

¹⁹ Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2000).

²⁰ Muhlis Koner, *Mesnevî'nin Özü* (Konya: Tablet Yayınları, 2005).

²¹ Necip Fazıl Duru, "Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytini Şerhi", *Tasavvuf* 4/11 (Aralık 2003), 151-175.

²² İbrahim Aczî Kendi, *Mevlânâ ve Ruhü Mesnevî* (Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1953).

²³ Şerhler hakkında bilgi için bk. Demirel, "Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri", 481-501.

²⁴ Amil Çelebioğlu, *Mesnevî-i Şerîf Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat A.Ş. Yayınları, 1967).

²⁵ Selman Karadağ, *Türk Edebiyatında Manzum Mesnevî Tercümelere ve Mehmed Şâkir Efendi'nin Mesnevî Tercümesi (İnceleme-Metin)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

²⁶ Ahmet Metin Şahin, *Nazmen Tercüme* (Konya: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2006).

²⁷ Mehmet Kanar, *Mesnevî Tercümesi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013).

²⁸ Veled Çelebi İzbudak, *Mesnevî Tercümesi* (Konya: Büyükşehir Belediyesi, 2018).

²⁹ Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016).

³⁰ Leyla Alptekin Sarıoğlu, "15. yüzyıl Mutasavvıflarından Cemâl-i Halvetî'nin Mesnevîlerinde *Mesnevî* Kaynaklı Hikâyeler", *Türkiyat Mecmuası* 24/ (Güz 2014), 215-216.

Mesnevî'nin birinci defterini nazmen tercüme edenlerden birisi de Türk Ocağı kurucularından Feyzullah Sâcid'dir (1892-1978). Onun tercümesi, heceyle yapılan tercümelerin ilki olması bakımından önemlidir. 1945 yılında yeni harflerle tamamı basılan eserin³¹ ilk otuz dört beyti 1928 yılında Osmanlıca olarak yayımlanmıştır.³² İki arasında bazı farklar mevcuttur. Muhtelif kaynaklarda satır aralarında bahsi geçen eserin eski harflerle yapılan neşrine hiç değinilmemiştir. Söz gelimi, Çakıcı "birinci defterin hece vezniyle tercümesi olduğunu"³³ belirtirken Demirel "birinci cildin 4118 beyit olarak hecenin 6+5 kalıbıyla tercümesinden meydana geldiğini"³⁴ ifade etmektedir. Yine Taşdelen "eserin otuzuncu sayıya kadar *Konya Mecmuası*'nda yayımlandığını"³⁵ söylerken Karadağ "Mevlânâ araştırmacıları tarafından başarısız bulunduğunu"³⁶ dile getirmektedir. Bu çalışmada Feyzullah Sâcid'in hayatı, edebî şahsiyeti ve eserlerinden bahsedilmiş, -tamamı çalışmanın sınırlarını aşacağından- tercümenin eski harflerle yayımlanan otuz dört beyitlik kısmı ele alınmıştır.

1. Feyzullah Sâcid'in Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri

1308/1892 yılında Kırşehir'de doğdu.³⁷ Babası Kalecik Tahsildarlığı ve Kırşehir Sancağı Muhasebe Başkâtipliği yapan Mustafa Sabri Bey, annesi Emine Hanım'dır. Eğitim hayatına memleketinde başlayan Sâcid, Kırşehir Rüşdiyyesi'nin ardından Ankara İdâdîsi'ni bitirdi.³⁸ Yüksek öğrenimini İstanbul'da 1908'de girdiği Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne'de tamamladı (1912). Aynı yıl Kadıköy Numune Mektebi Türkçe öğretmeni olarak memuriyete başladı.³⁹ Ancak cihan harbinin başlamasıyla 1915'te askere alındı⁴⁰ ve kısa süreli yedek subaylık taliminden sonra Sarıkamış Cephesine gönderildi. 1918'deki terhisine kadar burada öğretmenlik yaptı. Millî Mücadele'nin verildiği dönemde (1919-1922) Batılı emperyalist güçlere karşı Sovyetler Birliği ile ittifaka ve dolayısıyla sosyalizme yönelerek Mustafa Suphi (1883-1921) ile birlikte Moskova'ya gitti.⁴¹ Dönüşünde yeniden devlet hizmetine dahil olan Sâcid, Narman (1922), Şavşat (1923), Ürgüp (1924), İncesu (1925), Safranbolu (1926), Baskil (1929) kaymakamlığı görevlerine atandı. 1932'de Birinci Umumî Müfettişlik Hususî Kalem Amirliği, 1933'te

³¹ Feyzullah Sâcid, *Manzum Tercüme* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1945).

³² Feyzullah Sâcid, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden Tercüme", *Türk Yurdu* 22-2/202-8 (Ağustos 1928).

³³ Bilal Çakıcı, "Mehmed Şâkir'in Manzum Mesnevî Tercümesi", *Erdem (Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ Özel Sayısı)* 50 (Nisan 2008), 52.

³⁴ Demirel, "Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri", 474.

³⁵ Sinan Taşdelen, *Musannifek Alâaddin Ali b. Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si İle İlgili Risâlesi (İnceleme-Metin-Tercüme)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 11.

³⁶ Karadağ, *Mehmed Şâkir Efendi'nin Mesnevî Tercümesi (İnceleme-Metin)*, 126.

³⁷ Muzaffer Uyguner, "Ülkü, Feyzullah Sacit", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler-İsimler-Eserler-Terimler)* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998), 8/487.

³⁸ Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Ankara: Mars Matbaası, 1968), 4/1477.

³⁹ Nazım Hikmet Polat, "Türk Ocağı Kurucularından Feyzullah Sacit Ülkü (1892-1973?)", *Türk Yurdu* 32 (64)/295 (656) (Mart 2012), 45.

⁴⁰ Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 4/1477.

⁴¹ Polat, "Türk Ocağı Kurucularından Feyzullah Sacit Ülkü", 45.

Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişliği,⁴² 1936'da Seyhan İdare Heyeti Mansub Üyeliği, 1937'de Konya İdare Heyeti Mansub Üyeliği, 1944'te Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişliği ve 1945'te Mülkiye Başmüfettişliği makamlarına getirildi.⁴³ 1952'de emekli olan⁴⁴ Sâcid, 1978 senesinde vefat etti. Evli ve altı çocuk babası idi.⁴⁵

Edebiyat âlemiyle mülkiyede öğrenci olduğu yıllarda tanışan Sâcid, başlangıçta mensubu olmamakla birlikte dönemin egemen edebî anlayışı Fecr-i Âtî tesirinde şiirler yazdı. 'Şâm-ı Hazîn', 'Hâb-ı Girân', 'Riyâh-ı Mesâ' gibi şiirleri bunlardandır.⁴⁶ Daha sonra devrin siyasî ve sosyal olaylarının rüzgârıyla toplumsal faydacılığı önceleyen Yeni Lisan ve Millî Edebiyat hareketine yöneldi. Artık şiirlerindeki 'gece esintisi' yerini 'savaş rüzgârlarına', 'laciverd ufuklar' 'kırmızı kanlara' bırakmıştır. Kelimeleri, tabiatı değil savaşı anlatır olmuştur. 1943 yılında kendisiyle yapılan bir mülâkatta "Bence sanat sanat için değil, sanat hayat için; hayata yeni hız ve yeni şekiller verecek ülküler içindir"⁴⁷ diyen Sâcid, şiirlerinde bağımsızlık, kahramanlık, tarih, milliyetçilik, şehadet gibi konuları işlemiştir. 'Şehit Karısının Türküsü'nden:

<i>Kızıl sular kan mıdır?</i>	<i>Sevda çiçekli yolda</i>
<i>Düşmanın cihan mıdır?</i>	<i>Şehit kanyla doldu!</i>
<i>Esen yeller söyleyin</i>	<i>Akşam güneş batarken</i>
<i>Gömleği reyhan mıdır?</i>	<i>Gökler albayrak oldu.⁴⁸</i>

...

Fakat onun ölüm, hayat gibi temaları ve bireysel duyguları ele aldığı şiirleri de vardır. Meselâ, küçük yaşta ölen kızı Ülker için söylediği şu mısralar ve satırlar, şairin baba şefkatini ve felsefi düşüncesini göstermesi bakımından önemlidir:

Mavi gökler küçülmüş gülümsüyor gözünde
Sükût bir pembe gonce açılmayan sözünde

"Ölümünden bir ay evvel, kızım kucağında bir çift lacivert gözle bana bakıyordu. O bakarken içimde eşyanın iç yüzünü söyleyen bir ses, onun varlığını bana bu şiirle terennüm ediyordu. Onu ben, bu nihayetsiz varlıklar içinde bulamadığım Allah'ın bana görünüşü sanıyordum. O görünüş, yalanmış ki, yalan oldu! Yarataşın güzelliğini söyleyen yüzü, cennet gibi bir rüya imiş, rüya oldu! Şimdi o ay, topraklarda gömülü! Şimdi o lacivert gözler buzlu cam gibi donmuş, yerin karanlıkları içinden göklerin derinliklerine bakıyor"⁴⁹

Sâcid, hayatı boyunca şiir ve edebiyatla meşgul olmuş; *Büyük Duygu*, *Cumhuriyet*, *Damla*, *Rübâb*, *Erganûn*, *Hakkın İlâvesi*, *Hıyâbân*, *İctihâd*, *İfhâm*, *Konya Halkevi*, *Mehtâb*, *Musavver*, *Şehbâl*, *Tiraje*, *Türk Yurdu*, *Ülkü*, *Yeni Adam*, *Yeni Türk* gibi süreli yayınlarda yazı ve şiirler yayımlamıştır. Onun şiir, çeviri ve inceleme türünde basılmış on bir eseri bulunmak-

⁴² Sâcid, bu görevde bulunduğu sırada Soyadı Kanunu'nun çıkarılmasıyla "Ülkü" soyadını aldı (1934). Polat, "Türk Ocağı Kurucularından Feyzullah Sacit Ülkü", 46.

⁴³ Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 4/1477-1478.

⁴⁴ Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 4/1478; Uyguner, "Ülkü, Feyzullah Sacit", 8/487.

⁴⁵ M. Nihat Etiz, *Cumhuriyet Dönemi Mülkiyeli Şairler (Antoloji)* (İzmir: Mülkiyeliler Birliği İzmir Şubesi Yayını, 2011), 8.

⁴⁶ Polat, "Türk Ocağı Kurucularından Feyzullah Sacit Ülkü", 46.

⁴⁷ Polat, "Türk Ocağı Kurucularından Feyzullah Sacit Ülkü", 48.

⁴⁸ Feyzullah Sâcid, *Ateş ve Nur* (İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1935), 78.

⁴⁹ Abdullah Cevdet Karlıdağ, "Ülker, Şairi Feyzullah Sâcid", *İctihad* 28/357 (Teşrinisani 1932), 5857.

tadır. *Ordumuza Armağan*,⁵⁰ *Yaradılış Cilvesi - Manzum ve İlahi Fâcia*,⁵¹ *Ülker*,⁵² *Devrim Uzu*,⁵³ *Ateş ve Nur*, *Ülkü ve Şiir-I*,⁵⁴ *Fatih ve İstanbul - Şiirler ve Türküler*,⁵⁵ *Kore Mucizesi ve Şehidin Sesi*⁵⁶ isimli eserlerinde şiirlerini toplayan Sâcid, *Hayyam'ın Rübâileri ve Manzum Tercümeleri*⁵⁷ ile *Manzum Tercüme* vasıtasıyla tercüme sahasına; *Yahya Kemal'in Şiirleri ve Tenkitler (Büyük Şiirin Tanyerine Doğru)*-I⁵⁸ isimli eseriyle de inceleme alanına katkıda bulunmuştur. Ayrıca onun mûsikîyle ilgilendiği ve bazı besteler yaptığı söylenmektedir.⁵⁹

2. Eserin Şekil ve İfade Hususiyetleri

Eserin ne zaman yazıldığı hususunda kesin bilgi yoktur. Ancak Ağustos 1928'de yayımlandığına göre; bu tarihlerde veya daha öncesinde kaleme alınmış olmalıdır. Eseri yazma sebebini, Nahifi tercümesinin kusurlarına bağlayan Sâcid, söz konusu tercümede *Mesnevî*'nin metnindeki incelik, derinlik ve coşkunluğun bulunmadığını ve tercüme yanlışlarının en az bir cilt tutacak kadar fazla olduğunu söylemektedir. Ayrıca tercümenin dilini ağır bulmakta ve bazı mısralar ve beyitlerin neredeyse hiç değiştirilmeden alındığını dile getirmektedir. Tercümesi bitmek üzereyken Maarif Bakanlığı'nın bastırıldığı birinci cilt Veded İzbudak tercümesini gören Sâcid, onu da eleştirmekte; "tercümenin nesir olması hasebiyle vezin ve âhenk coşkunluğundan yoksun olduğunu, hatta bazı beyitlerin tercümesinin küçük bir şerhe benzediğini" ifade etmektedir. Ona göre; *Mesnevî* gibi manzum şaheserler, Türk diline manzum hâlde çevrilmelidir ki aslındaki tadı ve akışı ruhlar duyabilsin. Sözleri şöyledir:

"Nahifi tercümesinde *Mesnevî*'nin metnindeki incelik, derinlik ve coşkunluk yoktur. Hatta, tercüme yanlışları en az bir cilt tutacak kadar çoktur. ... metinde bazı mısralar ve beyitler tercümede hemen hiç değiştirilmeden alınmıştır. ... Abdülbâki Gölpinarlı tarafından incelendiği anlaşılan Veled İzbudak tercümesi, nesir hâlinde olduğu için o tercümede de aslındaki vezin ve âhenk coşkunluğu yoktur. Hatta, bazı beyitlerin tercümesi küçük bir şerhe benzemiştir. Bizce - manzum tiyatrodan başka- manzum şaheserler Türkçeye manzum çevrilmelidir ki aslındaki tadı ruhlar duyabilsin".⁶⁰

Hecenin 6+5=11'li ölçüsüyle yazılan tercüme, vezin ve durak konusunda başarılı bir grafik çizmektedir. *Aşlından kıparak ayrı kalanlar (4)*, *Göz kulağ o nûri lâkin yok bilir (7)*, *Ney mecnûn 'aşkıni hikâye eyler (13)*, *Balıktan başkası şuyından kandı (17)*, *Her derde hekimsiñ sendedir dermân (23)* gibi mısralar bunun açık örneğidir. Sadece bir beyitte vezin kusuru, bir diğer beyitte durak problemi görülmüştür. 7+5=12 şeklinde ziyade hece içeren *Derdimi söyleyeyim inildyerek (3)* dizesi sonradan yeni

⁵⁰ Feyzullah Sâcid, *Ordumuza Armağan* (İstanbul: Şems Matbaası, 1914).

⁵¹ Feyzullah Sâcid, *Yaradılış Cilvesi - Manzum ve İlahi Fâcia* (İstanbul: Kanaat Matbaası, 1919).

⁵² Feyzullah Sâcid, *Ülker* (İstanbul: Türkiye Matbaası, 1932).

⁵³ Feyzullah Sâcid, *Devrim Uzu* (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1935).

⁵⁴ Feyzullah Sâcid, *Ülkü ve Şiir-I* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1948).

⁵⁵ Feyzullah Sâcid, *Fatih ve İstanbul - Şiirler ve Türküler* (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1950).

⁵⁶ Feyzullah Sâcid, *Kore Mucizesi ve Şehidin Sesi* (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1951).

⁵⁷ Feyzullah Sâcid, *Hayyam'ın Rübâileri ve Manzum Tercümeleri* (İstanbul: Cihan Kitabevi, 1929).

⁵⁸ Feyzullah Sâcid, *Yahya Kemal'in Şiirleri ve Tenkitler-I* (İstanbul: Sıralar Matbaası, 1965).

⁵⁹ Uyguner, "Ülkü, Feyzullah Sacit", 8/487; Etiz, *Cumhuriyet Dönemi Mülkiyelî Şairler*, 8.

⁶⁰ Sâcid, *Manzum Tercüme*, 5.

harflerle yapılan baskıda *Derdimi dökeyim feryâd ederek* hâlinde düzeltilmiş; fakat Şadef şuya *kanmaz/sa inci olmaz* (21) mısrasındaki durak problemi giderilmemiştir. İlgili beyitler şöyledir:

"سینه خواهم شرحه شرحه از فراق تا بگویم شرح درد اشتیاق"	"کاسه چشم حریصان پر نشد تا صدف قانع نشد پر در نشد"
İsterim hasretle doğranmış yürek Derdimi söyleyeyim inilleyerek (3)	Harîşîñ gözleri çanağı dolmaz Şadef şuya <i>kanmazsa</i> inci olmaz (21)

Genel itibarıyla tam kafiye hâkim olduğu tercümede zengin kafiye de rağbet görmüş; yarım kafiye sadece iki defa kullanılırken tunç kafiye üç beyitte kendisine yer bulabilmiştir. Nitekim *kalanlar-arar* (4), *yâr-var* (6), *degildir-bilir* (7), *sesi-nefesi* (9), *ney-şey* (11), *gıtdiyse-kimse* (16), *kañdı-yandı* (17), *oğul-kul* (19), *yükseldi-geldi* (25), *ben-şeylerden* (27), *âşık-yazık* (31) gibi kelimelerle tam kafiye tercih eden Sâcid, *örtüdür-öldüdür* (30), *evvel-meş'al* (32) ile yarım kafiye yapmaktadır. Öte yandan *hikâyet ider-şikâyet ider* (1), *yürek-inilleyerek* (3), *zâra-bahtiyâra* (5), *böyle-söyle* (12), *söyler-eyler* (13), *hâm-vesselâm* (18), *sev-dân-dermân* (23), *'ilâci-tâci* (24), *görünsün-bürünsün* (33) tarzında kelime ve ifadeler sarf ederek zengin kafiyeye başvururken *gayrı-ayrı* (14), *şoldı-oldı* (15), *dolmaz-olmaz* (21) yoluyla tunç kafiye kullanmaktadır.⁶¹ Bazı beyitler şöyledir:

"هرکسی از ظنّ خود شد یار من از درون من نجست اسرار من"	"نی حریف هرکه از یاری برید پرده هایش پرده های ما درید"
Her biri şandı ki baña oldı yâr Lâkin aramadı bende ne sır var (6)	Yârdan ayrılanıñ yâridir bu ney Yırtdı perdemizi bu inleyen şey (11)

Sâcid'in redife itibar ettiği söylenebilir. Otuz dört beyit içerisinde on beş yerde redife başvuran mütercim, bunların birinde kelime, diğerlerinde hece olarak redife yer vermektedir.⁶² Meselâ, *zâra-bahtiyâra* (5), *sesi-nefesi* (9), *söyler-eyler* (13), *şoldı-oldı* (15), *kañdı-yandı* (17), *'ummânî-kalanı* (20), *dolmaz-olmaz* (21), *yükseldi-geldi* (25), *şaldı-çaldı* (26), *örtüdür-öldüdür* (30), *görünsün-bürünsün* (33) kelimeleriyle hece hâlinde redif kullanan mütercim, *hikâyet ider-şikâyet ider* (1) ifadesi aracılığıyla kelime-den oluşan redifi tercih etmektedir. Redifin bulunduğu beyitlerden bazıları şu şekildedir:

⁶¹ Yeni harflerle yapılan baskıda bazı beyit, mısra yahut kelimelerin değiştirilmesi sebebiyle kafiye den değişmesi de söz konusudur. Meselâ, beyit 32'de *evvel-meş'al* kelimeleriyle yapılan kafiye, bu sebebe binaen *soña-baña* biçiminde tam kâfiyeye dönmüştür. Mezkûr beytin her iki şekli aşağıdaki gibidir:

'Aqıl görünür mi âhîrle evvel
Yârimiñ cemâli tıtmazsa meş'al
'Aqıl erişir mi öñe ve soña
Yârimiñ ışığı gelmezse baña.

⁶² Yeni harflerle yapılan baskıda bazı beyit, mısra yahut kelimelerin değiştirilmesi sebebiyle kafiye den olduğu gibi redifte de değişiklikler bahis konusudur. Meselâ, beyit 10'da *hıçkıran-fişkıran* biçiminde heceden meydana gelen redif, yeni baskıda *neye düştü-meye düştü* hâlinde hem hece hem kelimedenden oluşan redife dönüşmüştür. Mezkûr beytin her iki şekli aşağıdaki gibidir:

'Aşkıñ âteşidir neyde hıçkıran
'Aşkıñ coşmasıdır meyde fişkıran
'Aşkıñ âteşidir ki neye düştü
'Aşkıñ coşmasıdır ki meye düştü.

"درغم ما روزها بیکاه شد
روزها باسوزها همراه شد"

Günler gâm içinde vakitsiz soldı
Günler âteşleriñ yoldaşı oldu (15)

"هرکه جز ماهی ز آبش سیر شد
هرکه بی روزیست روزش دیر شد"

Balıktan başkası suyundan kandı
Naşibiziñ günü dün oldu yandı (17)

Eserin oldukça sade ve anlaşılır bir üslubu vardır. Bazı beyitlerdeki, *bed-baht* (5), *âşinâ* (8), *mey* (10), *bî-hüş* (14), *münezzeh* (16), *ummân* (20), *harîş* (21), *rağş*, *seyrân* (25), *dem* (29), *meş'al* (32) gibi kelimeler de⁶³ tercümenin sadeliğine zarar vermemektedir. İfade bakımından başarılı bir görünüm sergileyen tercüme, bazı zayıf söyleyişlerle zorlama ifadeleri de içermektedir. Meselâ, *Qurtul zencirleri kırıp ey oğul* (19), *Gül gitdi vü geçdi gülistân demi* (29) mısralarındaki söyleyiş, *Aynada 'akisler naşil bürünsün* (33)⁶⁴ veya *Diñle neyden neler hikâyet ider* (1) dizelerinde yoktur. Zira, birinde "bürünmek" eylemi mısra-da eğreti görünürken diğerinde "hikâyet etmek" fiili kafiye kaygısıyla kullanılmış gibidir. Ayrıca, bu ifadenin geçtiği mısra, mütercim tarafından tenkit edilen Nahîfi tercümesinin ilk dizesine çok benzemektedir.⁶⁵ İlgili beyitler şöyledir:

"عشق خواهد کین سخن بیرون بود
آینه غمّاز نبود چون بود"

'Aşk ister bu sözüñ sırrı görünsün
Aynada 'akisler naşil bürünsün (33)

"بشنوازی چون حکایت میکنند
از جدایها شکایت میکند"

Diñle neyden neler hikâyet ider
Hicrân eleminden şikâyet ider (1)

3. Eserin Çeviri Tekniği ve Muhtevası

Mevlânâ'nın coşkunluğunu duyarak *Mesnevî*'nin metnindeki incelik ve derinliği korumayı hedefleyen Sâcid,⁶⁶ kaynak metnin kelimelerine Türkçe uygun karşılıklar bularak veya tedavülde olan kelimeler kullanarak tercüme yapmıştır. Tercümenin diline zarar vermeyecek ölçüde kaynak metnin kelimelerinden de istifade etmiştir. Söz gelimi, *şerha şerha: doğranmış* (3), *bād: yel* (9), *hem-râh: yoldaş* (15), *mâhî: balık* (17), *puhte: pişkin* (18), *kûze: çanak* (21), *câme: urba* (22), *cümle 'illet: her dert* (23), *küh: dağ* (25), *cüfte: eş* (27), *bî-zebân: dilsiz* (28), *cümle: her şey, mürde: ölü* (30), *sühân: söz* (33), *ruh: yüz* (34) gibi kelimelere uygun karşılıklar getiren mütercim, *hikâyet*, *şikâyet* (1), *derd* (3), *aşl* (4), *bed* (5), *yâr* (6), *sır*, *nûr* (7), *cân* (8), *âteş*, *nây* (9), *'aşk*, *ney*, *mey* (10), *perde* (11), *zehir* (12), *mecnûn* (13), *maḥrem*, *bî-hüş* (14), *gâm* (15), *hâl*, *hiç*, *hâm*, *vesselâm* (18), *harîş*, *şadef* (21), *hırş*, *'ayb* (22), *hoş*, *sevdâ* (23), *rağş* (25), *tûr*, *mest*, *Müsâ* (26), *gül*, *gülistân*, *bülbül* (29), *ma'sûk*, *'âşik* (30) kelimelerini kaynak metinden almıştır. Yine aşağıdaki beyitlerde { جامه، جسم خاك، كوه } kavramlarına münasip karşılıklar verirken { حرص، عیب، عشق، رقص } kelimelelerini kaynak metinden doğrudan aktarmıştır:

⁶³ Hatta yeni harflerle yapılan baskıda bu kelimelerin bazıları daha güncel kelimelerle değiştirilmiştir. Söz gelimi, beyit 8'deki *âşinâ* kelimesinin yerine *gizli degildir* ifadesi getirilmiştir.

⁶⁴ Bu söyleyiş, mütercimi de tatmin etmemiş olmalı ki sonraki baskıda bazı kelimeleri değiştirmiştir. Ancak bu sefer de uyağın başarılı olduğu söylenemez. Söz konusu beytin (33) yeni şekli şöyledir:

'Aşk ister bu sözüñ sırrı *söylensin*
Hayâller aynada naşil *gizlensin*.

⁶⁵ Sâcid tarafından dilinin ağırlığı vs. yönleriyle eleştirilen Nahîfi tercümesinin ilk beyti şu şekildedir:

Diñle neyden kim hikâyet itmede
Ayrılıklardan *şikâyet itmede*.

⁶⁶ Sâcid, *Manzum Tercüme*, 5.

"هر کرا جامه ز عشقی چاک شد
 از ز حرص و عیب کَلّی پاک شد"
 'Aşk parçalar kimiñ ki **urbasını**
 Siler ondan **hırşın** 'aybın paşını (22)

"جسم خاک از عشق بر افلاک شد
 کوه در قاص آمد و چالاک شد"
 'Aşk ile **toprak ten göge** yükseldi
Dağ rakşa başladı seyrāna geldi (25)

Birebir çeviri metodunu benimseyen Sâcid, bazı dizelerde kelime kelime mana aktarımını tercih ederken bazılarında kaynak metinde karşılığı olmayan kelimeler katarak tercümeyi süslemektedir. Meselâ, {نی حدیث راه پر خون میکند} dizesini *Ney kanlarla dolu yolları söyler* (13) diye yahut {جمله معشوقست و عاشق پرده} زنده معشوقست و عاشق مردۀ} beytini *Her şey ma'şûk oña 'aşık örtüdür/ Şağ olan ma'şûkdur 'aşık ölüdür* (30) biçiminde birebir aktaran Sâcid, "gamımızdan günler vakitsiz oldu" anlamındaki {در غم ما روزها} mısrasını *Günler gam içinde vakitsiz **şoldı*** (15); "aşk tûrun canına geldi ey âşik" demek olan {عشق جان طور آمد عاشقا} dizesini 'Aşk tûr'a cān gibi *cilveler şaldı* (26) şeklinde tercüme etmiştir. Yine aşağıdaki örneklerden birinde motamot tercümeye başvurulurken diğerinde "çevikleşti" {چالاک شد} ifadesi *seyrāna geldi* (25) olarak çeviriye alınmıştır:

"آتشست این بانک نای و نیست باد
 هرکه این آتش ندارد نیست باد"
Yel degil âteşdir bu nāyiñ sesi
Kimde bu âteş yok sönsün nefesi (9)

"جسم خاک از عشق بر افلاک شد
 کوه در قاص آمد و چالاک شد"
 'Aşk ile **toprak ten göge** yükseldi
Dağ rakşa başladı *seyrāna geldi* (25)

Sâcid'in manayı doğru olarak aktaran pek çok dizesinin yanında kaynak metnin muradını hakkıyla veremeyen veya hatalı biçimde yansıtan dizeleri de mevcuttur. Yanlış kavramlar yahut deyimler istimal etmekten kaynaklanan bu durum, nadiren görülmekle birlikte içeriğe olumsuz yönde tesir etmektedir. Örneğin, "satın alan, istekli" gibi anlamalara gelen {مشتری} kelimesini *maḥrem* (14) şeklinde çeviren Sâcid, "sırdaş ve özleyen" manasındaki {دمساز و مشتاق} kelimelerini *uygun ve düşkün* (12) diye tercüme etmiştir. Yine "her ne kadar, olsa da" demek olan {کرچه} edatına *velâkin* (28) karşılığını veren mütercim, "sadef kanaat etmezse" muradını taşıyan {تا صدف قانع نشد} ibaresini *şadef şuya kanmazsa* (21) biçiminde aktararak manayı tersine çevirmiştir.⁶⁷ Zira "suya kanmak" 'doymak, yeteri kadar su almak' demektir. Örnekler şöyledir:

"هرکه او از همزیانی شد جدا
 بی زبان شد کرچه دارد صد نوا"
Āşinā bir dilden maḥrûm olanlar
*Dilsizdir **velâkin** yüz şadâsı var* (28)

"کوزه چشم حریصان پر نشد
 تا صدف قانع نشد پر در نشد"
Ĥarişin gözleri çanağı dolmaz
*Şadef şuya **kanmazsa** inci olmaz* (21)

Varlığın zuhurundan bahseden kısımla (1-18) sûretten ibaret olan dünyayı terk etmenin lüzumunu anlatan kısmı (19-34) içeren tercüme, *Mesnevî*'nin muhtevasına muvafık bir mahiyettedir. *Diñle neyden neler hikâyet ider* (1) mısrasıyla başlayarak *Söz kışa gerekdir imdi vesselâm* (18) dizesiyle son bulan kısımda, 'neyin sazlıktan kopması gibi insanın da elest bezminden ayrıldığı ve tekrar vatanına kavuşmak için ney gibi sürekli

⁶⁷ Nahifî tercümesinde {مشتاق}, {دمساز و مشتاق} kelimeleri kaynak metinden doğrudan alınmakla birlikte {کرچه}, {تا صدف قانع نشد} ifadeleri doğru olarak tercüme edilmiştir. İlgili beyitler için bk. Çelebioğlu, *Ash ve Sadeleştirilmiş Manzum Nahifî Tercümesi*, 2-3.

inlediği' dile getirilmektedir. 'Bu derde mübtela olan insan, iştihak derdini anlatabilmek için hasretle doğranmış yürek aramakta, her mecliste feryat etmekte, bedbahta ve bahtiyâra eş olmaktadır. Ne var ki, herkes ona yâr olduğunu sanmakla birlikte ondaki sırrı aramamaktadır. Sırrı feryadından uzak değildir fakat her kulak ve gözde onu anlayacak nur yoktur'. 'Ney sesinin yel değil ateş olduğunu' söyleyen Sâcid, 'neyin vasıflarını' sıraladıktan sonra 'günlerin gam içinde vakitsiz solduğunu ve balıktan gayrısının suya kandiğini ama nasibi olmayanın gününün geciktiğini' ifade etmektedir. Sözü uzatmanın anlamsız olduğunu düşünen mütercim şöyle der:

"هرکه جز ماهی زآبش سیر شد هرکه بی روزبست روزش دیر شد Balıktan başkası şuyından kandı Naşibsiziñ günü dün oldı yandı (17)	"در نیابد حال پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید والسلام Pişkiniñ hālını añlar mı hiç hām Söz kısa gerekdir imdi vesselām (18)
---	---

Dünyayı terk etmenin lüzumundan bahseden kısma *Ḳurtul zencîleri kırıp ey oğul* (19) diyerek başlayan mütercim, 'bir kaba dökülen denizin bir günde tükeneceğini, hırslı olanın gözlerinin doymayacağını' söylemektedir. Ona göre; bu derdin devası aşktır. Çünkü 'aşk ile urbası yırtılanın ayıbı ve hırsı kalmaz. Her derdin tabibi olan aşk, kibrin ve şöretin ilacı; akla hikmetin ışıktan tacıdır. Onunla toprak ten göğe yükselmiş, dağ raksa başlayarak seyrana gelmiştir'. 'Bir mahrem dudağa eş olaydım ney gibi gizli şeyleri söyledim' diyen mütercim, 'konuştuğu dili anlayan kimseden mahrum kalanların yüz sadası olsa yine dilsiz olacağı' görüşündedir. 'Gül gidince ve gülistan demi geçince bülbülün nağmesi iştilemeyeceği için asıl olan maşuktur âşık örtüdür, sağ olan maşuktur âşık ölüdür. 'Aşk ile yanmayan âşık kanatsız kuşa benzemektedir'. Yine 'yârin cemâli olmaksızın önün ve sonun idrak edilemeyeceğini' söyleyen mütercime göre; 'aynada akislerin gizlenmediği gibi aşkın sırları da saklı tutulamaz. Şayet can aynası aksettirmiyorsa yüzün iyice paslanmış olmasındandır:

"عشق خواهد کین سخن بیرون بود آینه غمّاز نبود چون بود 'Aşk ister bu sözün sırrı görünsün Aynada 'akisler nasıl bürünsün? (33)	"آینه جانت چرا غمّاز نیست زانکه زنگار از رخس ممتاز نیست 'Aks itdirmeyorsa seniñ cān aynañ Yüzündeki paşın Yunmayışından (34)
---	---

4. Türk Yurdu'nda Yayımlanan Beyitler

Burada metnin transkribe edilmiş hâli Farsça kaynak metinle birlikte verilmiş, yeni harflerle 1945'te basılan metnin ilgili kısmı (ilk 34 beyit) fark gösterilmiştir. Osmanlıca olarak yapılan neşre O, yeni harflerle yapılan basıma Y ismi verilmiştir. Bazı beyitlerde kelime farklılığına tesadüf edilirken bazı beyitlerin tamamen farklı olduğu görülmüştür. Harf inkılâbının gerçekleşmesinden kısa süre önce neşredilen eser, imlâ bakımından muntazam değildir. Nitekim *iñildereyrek* (3), *saña* (8), *baña* (6), *lâkin* (6, 7, 8, 28), *çutmazsa* (32), *itdirmeyorsa* (34) kelimeleri { ایکیلده یه رک، سکا، بکا، لکن، اینیلده یه رک، سانا، بانا، لاکین، } biçiminde olması gerekirken { طوتمازسا، ایتدرمه یورسه اینیلده یه رک، سانا، بانا، لاکین، } hâlinde yazılmıştır. Bu yüzden transkribe edilirken bazı düzeltmeler yapılmıştır.

12
 "همچو نی زهری و تریاقی که دید
 همچونی دمساز و مشتاقی که دید"
 Ney gibi panzehir bir zehir böyle
 Hem uygun hem düşkün gördüñ mi söyle⁷⁷

13
 "نی حدیث راه پر خون میکند
 قصه های عشق مجنون میکند"
 Ney kanlarla dolu yolları söyler
 Ney mecnûn 'aşkıñı hikâye eyler"
 14
 "محرم این هوش جز بهوش نیست
 مرزبانرا مشتری جز کوش نیست"
 Bu 'aklı kim añlar bi-hüşdan ğayrı
 Dile mahrem var mı dudağdan ayrı⁷⁸

15
 "درغم ما روزها بیگاه شد
 روزها باسوزها همراه شد"
 Günler ğam içinde vaķitsiz şoldı
 Günler âteşleriñ yoldaşı oldı⁷⁹
 16
 "روزها گرفت کوزو باک نیست
 تو بمان ای آنکه چون تو پاک نیست"
 Sen varsıñ günlerim ne ğam gitdiyse
 Ey senden başka yok münezzeh kimse⁸⁰

17
 "هرکه جز ماهی زآبش سیر شد
 هرکه بی روزیست روزش دیر شد"
 Balıkdan başkası şuyından kandı
 Naşıbsiziñ ğünü dün oldı yandı⁸¹

25
 "جسم خاک از عشق بر افلاک شد
 کوه دررقص آمد و چالاک شد"
 'Aşk ile toprak ten göge yükseldi
 Dağ rakşa başladı seyrâna geldi

19
 "بند بکسل باش آزاد ای پسر
 چند باشی بند سیم و بند زر"
 Kurtul zencirleri kırup ey oğul
 Yetmez mi ki olduñ altunlara kıl

20
 "کربریزی بحررا در کوزه
 چند کنجد قسمت یک روزه"
 Bir kabıñ içine dökseñ 'ummânu
 Bir ğünde içersiñ kabda kalanı

21
 "کوزه چشم حربصان پر نشد
 تا صدف قانع نشد پر در نشد"
 Hârîşîñ gözleri çanağı dolmaz
 Şadef şuya çanmazsa inci olmaz

22
 "هرکرا جامه زعشقی چاک شد
 او زحرص و عیب کلی پاک شد"
 'Aşk parçalar kimiñ ki urbasını
 Siler ondan hırşîñ 'aybıñ pašını

23
 "شاد باش ای عشق خوش سودای ما
 ای طبیب جمله علمای ما"
 Var ol ey 'aşkıñız ki hoşdur sevdâñ
 Her derde heķimsiñ sendedir dermân

24
 "ای دوی نخوت و ناموس ما
 ای تو افلاطون و جالینوس ما"
 Ey kibriñ şöhretiñ bizde 'ilâcı
 Ey 'akla hikmetiñ ışıkdan tâcı⁸²

30
 "جمله معشوقست و عاشق پرده
 زنده معشوقست و عاشق مرده"
 Her şey ma'sûk oña 'âşık örtüdür
 Şağ olan ma'sûkdur 'âşık ölüdür

Yârdan ayrılanıñ ney gönül sesi
 Perdemizi yırttı onun perdesi

⁷⁶ añlar mı hiç: hiç añlar mı Y.

⁷⁷ bir zehir: var mıdır Y/ gördüñ mi: kim gördü Y.

⁷⁸ dudağdan: kulaktan Y. (Kaynak metinde 'kulak' şeklinde geçmektedir).

⁷⁹ âteşleriñ: yanırlarıñ Y.

⁸⁰ Ey senden başka yok münezzeh kimse: Sen kıl temizlikle eşi yok kimse Y.

⁸¹ başkası şuyından: ğayrı şuyuna Y/ dün oldı: gecikip Y.

⁸² Söz konusu beyit, yeni harflerle yapılan baskıda şu şekildedir:

Kibriñ 'ilâcını sende bulmuşuz
 Ey Eflâñumuz Câlîñümüz

26	31
"عشق جان طور آمد عاشقا طور مست و خرّ موسی صاعقا" 'Aşk tûra cân gibi cilveler şaldı Tür mest oldu Mûsâ yığıldı kaldı	"چون نباشد عشق را پروای او او چو مرغی مانند بی پروای او" 'Aşk ile yakılıp yanmayan 'âşık Kānadsız bir kuşdur uçamaz yazık
27	32
"با لب دمساز خود کر جفتی همچو نی من کفتنها کفتی" Bir mahrem dudağa eş olaydım ben Ney gibi söyledim gizli şeylerden ⁸³	"من چه گونه هوش دارم پیش و پس چون نباشد نور یازم پیش و پس" 'Akıl görünüür mi âhîrle evvel Yârimiñ cemâli tût mazsa meş'al ⁸⁴
28	33
"هرکه او از همزبانی شد جدا بی زبان شد کرچه دارد صد نوا" Âşinâ bir dilden mahrûm olanlar Dilsizdir velâkin yüz şadâsı var ⁸⁵	"عشق خواهد کین سخن بیرون بود آینه غمّاز نبود چون بود" 'Aşk ister bu sözüñ sırrı görünsün Aynada 'akisler nasıl bürünsün? ⁸⁶
29	34
"چونکه کل رفت و کلستان در گذشت نشئوی زان پس ز بلبل سرگذشت" Gül gitdi vü geçdi gülîstân demi Bülbülden mâ-cerâ işidilir mi?	"آینهٔ جانّت چرا غمّاز نیست زانکه زَنکار از رخس ممتاز نیست" 'Aks itdirmeyorsa seniñ cân aynañ Yüzündeki paşñ yunmayışından

Sonuç

İslam medeniyetinin temel eserlerinden olan *Mesnevî*, yazıldığı günden itibaren büyük ilgi görmüş; Arapça, Hintçe, Urduca, Sanskritçe gibi Doğu lisanları yanında Almanca, Felemenkçe, Fransızca, İngilizce, İspanyolca, İtalyanca gibi Batı dillerine de aktarılmıştır. Türk edebiyatında birçok defa tercümesi veya şerhi yapılan eseri dilimize kazandıranlardan birisi de Türk Ocağı kurucularından Feyzullah Sâcid'dir. Türkçülüğü ile bilinen Sâcid, bir dönem sosyalizme yönelerek Moskova'ya gitmiş, ancak dönüşünde önceki fikirlerine rücû etmiştir. Kaymakamlık ve müfettişlik gibi devlet hizmetleri yanında edebiyatla da iştigal eden Sâcid, şiirlerinde umumiyetle kahramanlık, bağımsızlık, milliyetçilik gibi temaları işlemiş, bireysel duyguları dile getiren şiirler yazmış; tercüme ve inceleme türünde eserler vermiştir.

Çalışmanın konusu olan eser, *Mesnevî*'nin heceyle yapılan ilk tercümesidir. Harf inkılâbının gerçekleşmesinden evvel 1928 yılında Osmanlıca olarak otuz dört beyit

⁸³ Büyük ölçüde değişmiş olan beytin yeni hâli şu şekildedir:

*Bir mahrem dudağa eş olsam eğer
Söyledim ney gibi gerekli şeyler*

⁸⁴ Büyük ölçüde değişmiş olan beyit yeni harflerle yapılan baskıda şöyledir:

*'Akıl erişir mi öñe ve şoña
Yârimiñ ışığı gelmezse baña*

⁸⁵ şadâsı: nağmesi Y.

⁸⁶ Büyük ölçüde değişmiş olan beyit yeni harflerle yapılan baskıda şöyledir:

*'Aşk ister bu sözüñ sırrı söylensin
Hayâller aynada nasıl gizlensin*

hâlinde neşredilmiştir. Durak, vezin ve kafiye yönünden başarılı bir görünüm arz eden tercüme, oldukça sade bir üsluba mâliktir. Söyleyiş açısından vasatın üzerine çıkan dizelerin yanında vasatı aşamayan mısraları da içermektedir. Birebir çeviri metodunu benimseyen Sâcid, kaynak metnin kelimelerine Türk dilinden muvafık karşılıklar bulmaya gayret etmiştir. Yer yer kaynak metnin kelimelerini doğrudan aldığı görülmekle birlikte bu durum, tercümenin sadeliğine zarar vermemektedir. Ancak onun -muhtelemeden anlaşılır olmak maksadıyla- istimal ettiği bazı kelimeler, deyimler veya ifadeler tercümeyle zenginlik katarken bazıları anlamın daralmasına hatta beyitlerin muradının yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermektedir.

Sâcid'in tercümesi, dil bakımından daha yakın bir tarihte yazılmış olmasının da etkisiyle Nahifî tercümesine nazaran gayet sadedir. Yine manzum olması hasebiyle İzbudak tercümesine göre daha coşkundur. Bu yönüyle eleştirileri kabul edilebilir. Ancak metnin muradını doğru olarak aktarma konusunda aynısını söylemek kolay değildir. Çünkü onun tercüme yanlış yaptığı bazı mısraların mezkûr mütercimler tarafından doğru şekilde tercüme edildiği de görülmüştür. *Mesnevî*'nin metnindeki incelik, derinlik ve coşkunluğu koruduğunu söyleyen Sâcid, bu konuda haklı mıdır? Bunu okuyunun takdirine bırakıyoruz. Son söz olarak; unutulmamalıdır ki buraya kadar söylenenler söz konusu tercümenin ilk otuz dört beyti için geçerlidir. Eserin tamamı hakkında söz söylemek, değerlendirme yapmak ve tespitlerde bulunmak için daha kapsamlı bir çalışmaya ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Can, Şefik. *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2016.
- Can, Şefik. *Mevlânâ (Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri)*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2004.
- Ceyhan, Semih. "Mesnevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/325-334. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Çakıcı, Bilal. "Mehmed Şâkir'in Manzum Mesnevî Tercümesi". *Erdem (Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ Özel Sayısı)* 50 (Nisan 2008), 51-58.
- Çankaya, Mücellidoğlu Ali. *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. 8 Cilt. Ankara: Mars Matbaası, 1968.
- Çelebioğlu, Amil. *Mesnevî-i Şerif Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahifî Tercümesi*. 3 Cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat A.Ş. Yayınları, 1967.
- Dağlar, Abdülkadir. *Şem'i Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Demirel, Şener. "Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/10 (2007), 469-504.
- Duru, Necip Fazıl. "Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytini Şerhi". *Tasavvuf* 4/11 (Aralık 2003), 151-175.
- Etiz, M. Nihat. *Cumhuriyet Dönemi Mülkiyeli Şairler (Antoloji)*. İzmir: Mülkiyeliler Birliği İzmir Şubesi Yayını, 2011.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mesnevî Şerhi*. 6 Cilt. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Güleç, İsmail. *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-Mesnevî'sinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Gümüş, Zehra. "Mesnevî'ye Cevrî'nin Manzum Şerhi: Hall-i Tahkîkât". *Turkish Studies* 4/6 (Sonbahar 2009), 231-250.

- Güngör, Özlem. *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (VI. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Güntan, Zekiye. *19. yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murad Nakşibendî ve Hulâsatü'ş-Şurûh Adlı Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlili*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- İzbudak, Veled Çelebi. *Mesnevî Tercümesi*. 6 Cilt. Konya: Büyükşehir Belediyesi, 3. Basım, 2018.
- Kanar, Mehmet. *Mesnevî Tercümesi*. 2 Cilt. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Karadağ, Selman. *Türk Edebiyatında Manzum Mesnevî Tercümelere ve Mehmed Şâkir Efendi'nin Mesnevî Tercümesi (İnceleme-Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Karlıdağ, Abdullah Cevdet. "Ülker, Şairi Feyzullah Sâcid". *İctihad* 28/357 (Teşrinisani 1932), 5856-5858.
- Kendi, İbrahim Aczî. *Mevlânâ ve Ruhü Mesnevî*. Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1953.
- Koçoğlu, Turgut. *Nakşî Şeyhi Ebusû'ud el-Kayserî Şerh-i Mesnevî*. Ankara: Laçın Yayınları, 2014.
- Koçoğlu, Turgut. *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Koner, Muhlis. *Mesnevî'nin Özü*. 6 Cilt. Konya: Tablet Yayınları, 2005.
- Konuk, Ahmed Avni. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. 13 Cilt. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012.
- Mengüç, Hilal Tuğba. *İlmî Mehmed Dede'nin Cezîre-i Mesnevî Şerhi*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Öksüz, Zehra. *Hulâsatü'ş-Şurûh Adlı Mesnevî Şerhinin 1-107 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Özdemir, Mehmet. *Dervîş Muhammed Şifâyî Mesnevî Şerhi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2016.
- Özdil, Hatice. "Mehmed Murad Nakşibendî ve Nakşî Gözüyle Yazılmış Tek Tam Mesnevî Şerhi". *bilgi* 85 (Bahar 2018), 129-145.
- Polat, Nazım Hikmet. "Türk Ocağı Kurucularından Feyzullah Sacit Ülkü (1892-1973?)". *Türk Yurdu* 32 (64)/295 (656) (Mart 2012), 45-51.
- Rifâî, Kenan. *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2000.
- Sâcid, Feyzullah. *Ateş ve Nur*. İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1935.
- Sâcid, Feyzullah. *Devrim Uzu*. İstanbul: Ülkü Basımevi, 1935.
- Sâcid, Feyzullah. *Fatih ve İstanbul - Şiirler ve Türküler*. İstanbul: Ülkü Basımevi, 1950.
- Sâcid, Feyzullah. *Hayyam'ın Rübâileri ve Manzum Tercümelere*. İstanbul: Cihan Kitabevi, 1929.
- Sâcid, Feyzullah. *Kore Mucizesi ve Şehidin Sesi*. İstanbul: Ülkü Basımevi, 1951.
- Sâcid, Feyzullah. *Manzum Tercüme*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1945.
- Sâcid, Feyzullah. "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden Tercüme". *Türk Yurdu* 22-2/202-8 (Ağustos 1928).
- Sâcid, Feyzullah. *Ordumuza Armağan*. İstanbul: Şems Matbaası, 1914.
- Sâcid, Feyzullah. *Ülker*. İstanbul: Türkiye Matbaası, 1932.
- Sâcid, Feyzullah. *Ülkü ve Şiir-I*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1948.
- Sâcid, Feyzullah. *Yahya Kemal'in Şiirleri ve Tenkitler-I*. İstanbul: Sıralar Matbaası, 1965.
- Sâcid, Feyzullah. *Yaradılış Cilvesi - Manzum ve İlahi Fâcia*. İstanbul: Kanaat Matbaası, 1919.
- Salmani, Milad. *Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si (I. Cilt) (İnceleme-Metin)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Sarıoğlu, Leyla Alptekin. "15. yüzyıl Mutasavvıflarından Cemâl-i Halvetî'nin Mesnevîlerinde Mesnevî Kaynaklı Hikâyeler". *Türkiyat Mecmuası* 24/ (Güz 2014), 213-233.

- Şahin, Ahmet Metin. *Nazmen Tercüme*. 6 Cilt. Konya: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2006.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Mesnevî Şerhi*. 10 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2017.
- Tanyıldız, Ahmet. *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Taşdelen, Sinan. *Musannifek Alâaddin Ali b. Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si İle İlgili Risâlesi (İnceleme-Metin-Tercüme)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Uyguner, Muzaffer. "Ülkü, Feyzullah Sacit". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler-İsimler-Eserler-Terimler)*. 8/487. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.
- Uzunlu, Cüneyt. *Hacı Pîrî Efendi'nin İntihâb-ı Şerh-i Mesnevîsi [(1b-53b) İnceleme-Metin]*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Yavuz, Kemal. *Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si Mesnevî Tercüme ve Şerhi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2007.
- Yıldız, Alim. "Süleyman Nazîf'e Göre İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2004), 159-201.